

СТВОРЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА РОЗБУДОВА ВИЩОЇ РАДИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УСРР (1923 – 1930 РР.)

Висвітлено проблему організації фізкультурно-спортивного життя в УСРР у 1923-1930 роках. Проаналізовано передумови створення Вищої ради фізичної культури та її діяльність. Визначено причини її подальшої трансформації до Всеукраїнської ради фізичної культури у 1930 році.

In the article the problem of organization of physical culture and sports life in USSR in 1923-1930 is reflected. Pre-conditions of establishment of Higher council of physical culture and its activity are analyzed. Also the reasons of its further transformation in All-Ukrainian council of physical culture in 1930 are determined.

Радянська система фізичної культури вибудовувалась впродовж 1920-30-х років. Ключову роль у ній відігравали партійні та радянські органи – народні комісаріати внутрішніх справ, охорони здоров'я, освіти. Питаннями фізичної культури опікувалися головне управління всезагального військового навчання (Всевобуч), Ленінський комуністичний союз молоді України (ЛКСМУ) та професійні спілки. Тривалий час їхня діяльність у цій царині не була злагоджена. У 1923 р для координації фізкультурної роботи в УСРР при Всеукраїнському центральному виконавчому комітеті (ВУЦВК) була створена Вища рада фізичної культури (ВРФК).

В історіографії питання створення та організаційної розбудови Вищої ради фізичної культури при ВУЦВК не знайшли достатнього висвітлення. Стислі відомості про ВРФК зустрічаються у працях В. Кулика [5] та П. Савицького [11]. Фрагментарно і надто поверхово без залучення належних джерел діяльності ВРФК торкається А. Кухтій [6]. Деяку інформацію про передумови створення Вищої ради фізичної культури та її організаційну розбудову в контексті дослідження діяльності регіональних рад фізичної культури Донбасу містить кандидатська дисертація О.М. Гальченка [3]. Між тим, вивчення питання створення ВРФК дозволить зрозуміти радянську систему фізичної культури 1920-х років та її подальшу еволюцію.

Найпомітнішу роль в організації фізкультурної роботи в УСРР на початку 1920-х років відігравало головне управління Всевобучу, де без відриву від виробництва військову підготовку проходили робітники віком 18-40 років. Невід'ємною складовою частиною цього навчання було фізичне виховання призовників. Активно співпрацювали з відділами Всевобучу у створенні військово-спортивних клубів, які були основною формою фізкультурних організацій, комсомольські організації [7, с. 6-7]. Завдяки діяльності Всевобучу та комсомольських організацій фізкультурний рух швидко поширювався серед населення. Виникла потреба у створенні спеціального органу, який би керував сферою фізичної культури.

У серпні 1920 року за вказівкою В. Леніна в РСФРР була сформована, як дорадчий орган при Всевобучі, Вища рада фізичної культури [4, с. 19], а 1922 року з ініціативи Всевобучу створюються губернські ради фізичної культури, як організаційні підрозділи вищої ради фізичної культури [3, с. 70].

Наступним кроком Всевобучу по зміцненню своєї чільної ролі в організації спортивно-масової роботи мало стати створення Російського союзу червоних організацій фізичної культури, який об'єднав би фізкультурно-спортивні гуртки та клуби. Проте до втілення в життя цієї ідеї справа не дійшла. РКСМ, оскільки РСЧОФК фактично дублювала б роботу комсомолу, різко виступив проти створення подібного союзу [4, с. 69]. Більше того, відбувалося скорочення фінансування відділам Всевобучу і він не міг далі виконувати керівну та координуючу роль у фізкультурному житті. У свою чергу, у серпні 1922 р. в УСРР було створено товариство "Спа-

ртак", яке об'єднало усі фізкультурно-спортивні гуртки, підпорядковані КСМУ [5, с. 35]. Керівним органом новоствореної організації стало всеукраїнське центральне бюро товариства "Спартак". За статуту товариство наділялось правом влаштовувати масові спортивні змагання, показові виступи і демонстрації [10, с. 11]. Також товариство "Спартак" міг організовувати нові спортивні гуртки на фабриках та заводах. Для виконання цієї роботи створювалися спортивно-технічний та організаційний комітети. Всі ці події призвели до того, що Всевобуч став втрачати вплив у сфері фізичної культури.

14 грудня 1922 року на VII Всеукраїнському з'їзді Рад обговорювалось питання щодо Червоної Армії та Всевобучу. З метою максимальної підтримки допризовної підготовки молоді в умовах скорочення чисельності армії та зменшення загальних витрат на її утримання ВУЦВК було запропоновано надати максимальну підтримку Всевобучу та створити шефські комісії для допомоги окремим його установам [13, с. 87]. 3 травня 1923 р. Президія ВУЦВК доручила Центральній шефській комісії розробити план практичного втілення цієї ідеї в життя [15, арк. 20].

8 серпня 1923 року декретом ВЦВК та Раднаркому СРСР "Про організацію територіальних військових частин та проведення військової підготовки трудящих" було взято курс на перехід до змішаної територіально-міліційної системи комплектування збройних сил держави [8]. У зв'язку з цим допризовна підготовка була тимчасово припинена, а Всевобуч ліквідований [2, с. 115].

У розрізі дій союзних органів 4 жовтня 1923 року ВУЦВК прийняв постанову про передачу обов'язків Вищої ради фізичної культури однойменному органу, який мав діяти на правах постійної комісії Всеукраїнського центрального виконавчого комітету [16, арк. 52]. Головою Вищої ради фізичної культури УСРР було призначено секретаря Всеукраїнського центрального виконавчого комітету П. Буценка.

Перед ВРФК УСРР було поставлено низку завдань, які визначалися відповідно більшовицьким партійним принципам. Вища рада фізичної культури мала координувати роботу по створенню потужної системи фізичного розвитку та виховання населення, плідно співпрацювати у цій справі учасників з державними установами та громадськими організаціями. Вона мала займатись кадровим забезпеченням всієї сфери фізичної культури через свої науково-дослідницькі установи. В обов'язки ВРФК входило також створення дієвої системи фізичного виховання та розвитку суспільства та розробки нормативного підґрунтя її діяльності. Також важливого значення для розвитку фізичної культури набувало заохочення учасників та пропаганда фізкультури і спорту проведення загальнонародно-республіканських свят фізкультури, виступів та змагань, які ставали, свого роду, демонстрацією фізкультурних досягнень. Окрім того ВРФК надавалося право представляти УСРР в Червоному спортивному інтернаціоналі [16, арк. 52].

Впродовж 5-ти місяців проходила організаційна розбудова ради. Перше засідання ВРФК відбулося 13 жовтня 1923 року. На ньому було обговорено склад Президії, встановлено періодичність її засідань (раз в місяць чи за розпорядженням голови), затверджено відповідального секретаря [17, арк. 2]. 10 грудня 1923 року відбулося друге засідання ВРФК, на якому були розглянуті питання плану її роботи, призначено голів науково-навчальної (Федер), організаційної (Равікович) та агітаційно-пропагандистської секцій (Лалідус). Третє засідання було вирішено провести за два тижні, [17, арк. 3] але відбулося воно лише 11 січня 1924 року. Учасники зібрання затвердили положення про ради фізичної культури при окружних виконавчих комітетах, [18, арк. 4-5] які до виходу (28.08 1925 р.) положення про районні ради фізичної культури були найнижчою ланкою у вертикальній структурі ВРФК [26, арк. 56 зв.].

На четвертому (09.02.1924) та п'ятому (03.03.1924) засіданнях ВРФК було затверджено склад науково-навчальної секції [17, арк.4-5], офіційний друкований орган Ради "Вестник физической культуры" [17, арк. 6] та розглянуто кошторис Вищої ради фізичної культури [17 арк. 9-10].

У склад Вищої ради фізичної культури для координування дій були введені: представники народних комісаріатів освіти, охорони здоров'я, внутрішніх справ, військових справ, народного комісаріату праці. У Раді були представлені і Українське бюро Всесоюзної центральної ради професійних спілок, і ЦК Комуністичного союзу молоді України. Своїх представників делегувала міська рада Харкова, тогочасної столиці України. Зрозуміло, що така серйозна справа не могла обійтися без участі керівного партійного органу – ЦК КП(б)У. [4, с. 71].

ВРФК поступово ставала дійсно впливовим органом. 22 травня 1924 року Президією ради була створена організаційна секція, яка перейняла у спортивного товариства "Спартак" функції по створенню нових фізкультурних гуртків [19, арк. 6]. 10 серпня 1924 року від товариства "Спартак" до ВРФК відійшов спортивно-технічний комітет. З цього часу рада отримала можливість керувати всіма видами спорту, організовувати та проводити змагання [19, арк. 9]. Після об'єднання у серпні 1924 р. центрального бюро (вищого керівного органу) товариства "Спартак" з ВРФК в складі Ради була створена і агітаційна секція. Того ж року при ВРФК створено шахово-шашкову секцію [18, арк. 5 зв.], а у 1925 році – стрілецьку [20, арк. 320].

Складніше проходив процес формування вертикальної структури ВРФК. Згідно тієї ж постанови ВУЦВК від 4 жовтня 1923 року губернські ради фізичної культури, які існували при Всеобучі, переходили в підпорядкування ВРФК і входили до складу губернських виконавчих комітетів.

Цей процес відбувався досить складно і робота в губернських радах майже не була налагоджена. Тільки столична, Харківська ГРФК працювала більш-менш без проблем. Секції Донецької ради фізкультури були створені під кінець 1924 року [18, арк. 19]. Одеська ж фактично протягом 1924 року не могла вести фізкультурну роботу через те, що військкомати, які після ліквідації системи Всеобучу успадкували від останнього мережу військово-спортивних клубів та гуртків, не поспішали передавати їх до відання ГРФК [19, арк. 20 зв.].

Подібна ж ситуація склалася і в Катеринославській губернії, де ГРФК лише після тривалих перемовин отримала від військкомату під своє керівництво 3 спортивні клуби [19, арк. 25 зв.]. Київська та Волинська губе-

рнські ради фізкультури [18, арк. 28 зв., 30 зв.] мали проблеми у співпраці з відомствами. Робота обох рад, як і Полтавської, велась кволо. В останній до кінця 1924 р. було лише ліквідовано старі організації та почато створення нових [18, арк. 30].

Після переведення фізичної культури на мирні рейки змінювалися зміст і методика усієї фізкультурної роботи. Пошук нових методів проходив у гострій боротьбі та широких дискусіях. Діячі та спеціалісти фізкультурного руху по-різному уявляли собі зміст роботи фізкультурних гуртків. Хтось був прихильником коригуючої, чи трудової гімнастики, інші, у більшості своїй старі спеціалісти, відстоювали шведську, сокольську, німецьку чи французьку гімнастичні системи. Треті, заперечуючи гімнастику та заняття спортом, пропонували обмежитися комплексами вправ у рамках нормального уроку фізкультури. У спортивній пресі розгорілася дискусія про роль і місце спорту та спортивних змагань в радянській системі фізичного виховання. Відсутність єдності у розумінні методів і змісту роботи з фізичної культури та спорту заважало розвитку фізкультурного руху [14, с. 110].

На подолання цього різнобою та визначення шляху розвитку радянської системи фізичного виховання була спрямована Постанова ЦК РКП(б) від 13 липня 1925 року "Про завдання партії у сфері фізичної культури". В ній відзначалося, що фізичну культуру необхідно розглядати не тільки з точки зору фізичного виховання та оздоровлення і як одну зі сторін культурно-господарчої та військової підготовки молоді, а й як один із методів виховання та згуртування широких мас населення навколо партійних чи профспілкових організацій [9, с. 19]. Цією постановою було зобов'язано відповідні громадські та державні організації і заклади включити фізичну культуру до загального плану їх діяльності як обов'язкового елементу [3, с. 84].

Реагуючи на постанову ЦК РКП(б), Рада народних комісарів України спільно з ВУЦВК 4 листопада ухвалили нове положення "Про Вищу, округові й районні ради фізичної культури трудящих УСРР".

Функції ВРФК дещо розширилися та уточнилися. Зокрема тепер державні установи та громадські організації, які брали участь у фізкультурній роботі мали погоджувати плани своїх робіт з ВРФК. Уточнювалось, що Вища рада фізкультури повинна об'єднувати та здійснювати загальне керівництво фізкультурно-спортивною роботою центральних установ, громадських і професійних організацій, а не тільки координувати їх діяльність при організації заходів. Крім цього ВРФК отримала безпосереднє право проведення міжнародних змагань. Нововведенням було і надання раді права контролю над виходом у світ усієї фізкультурно-спортивної літератури.

До роботи в Президію додатково було залучено представників від комітету незаможних селян, Вищої ради народного господарства, Всеукраїнського центрального правління залізничників і Харківського окружного виконавчого комітету. У складі тепер діяли секції: 1) організаційно-агітаційне бюро; 2) науково-навчальний кабінет; 3) спортивно-технічний комітет; 4) стрілецький комітет; 5) шахово-шашкова секція. Також ВРФК мала здійснювати облік і розподіл інструкторських кадрів [21, 34-35 зв.].

Безумовно, реорганізація ВРФК дала значний поштовх до розвитку фізичної культури. Впродовж 1924-1928 рр. кількість гуртків зросла майже в 3,5 рази, а фізкультурників у 5,6. Цьому стрімкому росту не відповідало значно повільніше збільшення кількості інструкторів. Саме їх нестача була однією з головних проблем

української фізкультури на той час. А одним із акцентів діяльності ВРФК того часу була організація та проведення всеукраїнських змагань з різних видів спорту. Першим серйозним заходом організованим під егідою ради була друга Всеукраїнська спартакіада, проведена з 14 по 26 серпня 1924 року, в якій прийняли участь 250 фізкультурників [18, арк. 52]. Протягом наступних трьох років були організовані дві літні спартакіади, а взимку 1927 року відбулася і I Всеукраїнська зимова спартакіада, у якій взяло участь 125 спортсменів [12, с. 167].

Щорічно проводилися всеукраїнські змагання з шахів та шашок. У 1924 році вони відбулися у Києві, у 1925 – у Харкові, 1926 – Одесі, 1927 – в Полтаві, 1928 – Одесі [1, с. 14].

У другій половині 20-х років посилюється значення військово-прикладної складової фізкультурної роботи. 13 грудня 1927 року директивним листом ВРФК "Про завдання фізкультури в зв'язку з обороною країни", було покладено початок "воєнізації" фізичної культури. У заняття та змагання з гімнастики, боротьби, легкої атлетики, спортивних ігор, лиж, плавання, гребного та парусного спорту, фехтування, механічного спорту (автомобільного, мотоциклетного, велосипедного), стрільцякого спорту та туризму повинні були вводитися військові елементи. Наприклад, під час занять з легкої атлетики обов'язково мали виконуватись метання гранати та крос-кантрі (біг по пересіченій місцевості); до плавання додавалася вправа на подолання дистанції в одязі та з піднятим над водою невеликим тягарем вагою не більше ніж звичайна гвинтівка; у фехтуванні фізкультурників навчали володінню шаблею та багнетом, вмінню правильно колоти ними рухомі опудала, ознайомлювали з прийомми володіння списом, тощо [23, арк. 26-27].

Поряд з помітними успіхами ВРФК в організації фізкультурно-спортивної роботи, починаючи з 1927 року все гострішим ставало суперництво між Вищою радою фізичної культури та ВУРПС за керівництво фізкультурним рухом. Профспілки критикували ВРФК за нездатність самостійно, а не через уряд, керувати фізкультурно-спортивним життям, пропонували перетворити ради фізкультури з державних органів на погоджувальні комісії, як це було на той час в РРСФР. Деякі профспілкові керівники вважали за краще взагалі ліквідувати РФК, створивши замість них спеціальні комісії при Наркоматі освіти.

В свою чергу ВРФК звинувачувала Всеукраїнську раду профспілок у тому, що та само відсторонилася від участі в роботі Вищої ради фізичної культури і ухилиється від співпраці, замкнувши всю роботу з гуртками винятково на собі [24, арк. 10]. У доповідній записці до КП(б)У ВРФК скаржилася на те, що через відсутність достатніх повноважень вона не може безпосередньо керувати роботою гуртків ані в адміністративному, ані внутрішньо-організаційному, ані в господарському відношеннях [24, арк. 10].

Все відчутнішою ставала необхідність подальших змін у організації всієї фізкультурно-спортивної роботи. В жовтні 1929 року ЦК ВКП(б) проаналізував її стан і дав незадовільну оцінку [20, арк. 1]. В Постанові ЦК було

вказано на відсутність в багатьох гуртках політико-виховної роботи, недостатню самодіяльність фізкультурників, слабе залучення партійних і комсомольських діячів у фізкультурний рух, "рекордсменський" ухил, "засміченість" класово-ворожим елементом а також відсутність єдиного централізованого керівництва фізкультурним рухом і пов'язаний з цим відомчий різнобій [9, с. 20].

Виконуючи Постанову ЦК, Президія ВУЦВК проаналізувала 4 серпня 1930 р. роботу Вищої ради фізичної культури з(а попередній період на своєму засіданні реорганізувала цей орган у Всеукраїнську раду фізичної культури та затвердила Статут Всеукраїнської, міської та районної рад фізичної культури УСРР [22, арк. 42 зв.].

Отже, підсумовуючи все вище наведене, варто зазначити, що будівництво радянської системи фізичного виховання, розпочате вже в перші роки існування більшовицької держави, проходило в складних умовах. Тривалий час ішов пошук нових форм та методів фізкультурної роботи. Далеко не відразу в складних дискусіях та конкурентній боротьбі відбувалась розбудова структури керівних органів фізкультурного руху.

Вища рада фізичної культури була першим державним органом, покликаним для координації зусиль різних учасників фізкультурно-спортивного будівництва. Створена спочатку при Всеобучі, а потім при ВУЦВК, вона намагалася зосередити на собі організацію всього фізкультурного руху в Україні. За час діяльності ВРФК була виконана значна робота. У 1930 р. відбулася реорганізація ВРФК на Всеукраїнську раду фізичної культури, робота якої будувалася вже на інших принципах.

1. Буценко А. V-річчя радянської фізкультури на Україні. – Харків, 1928. 2. Всеобуч // Велика жовтнева громадянська війна на Україні. – К., 1987. 3. Гальченко О.М. Фізкультурно-спортивний рух у Донбасі (1917-1930 рр): дис. ... канд іст. Наук.– Донецьк, 2008. 4. Гришин В.Г. Комсомол и физическое воспитание молодежи. – М., 1977. 5. Кулик В.В. Від всеобучу до світових рекордів. – Київ., 1971. 6. Кухтій А.О. Організаційні основи розвитку фізкультурно-спортивного руху в Україні впродовж XX століття: дис. ...канд. наук з фіз. вих. і спорту. – Львів, 2002. 7. Ленинский комсомол и советское физкультурное движение (к 40-летию ВЛКСМ) / под ред. В. Царика, В. Хомуськова – М., 1958. 8. Об организации территориальных войсковых частей и проведении военной подготовки трудящихся: декрет ВЦИК и СНК СССР от 8 августа 1923 г. // Вестник ВЦИК, СНК и СТО Союза ССР. – 1923. – № 4. 9. Привіс С.Л., Блях В.А. Десятиріччя радянської фізкультури на Україні. – К., 1935. 10. Программа и устав Всеукраинской организации физической культуры "Спартак" при коммунистическом союзе молодежи Украины. – Харьков, 1923. 11. Савицкий П.Ф. Массовое физкультурное движение в Украинской ССР. – Киев., 1983. 12. Солопчук М.С. Історія фізичної культури і спорту: навчальний посібник – Кам'янець-Подільський, 2001. 13. Стенографический отчет VII всеукраинского съезда советов. – Х., 1923. 14. Столбов В.В. История и организация физической культуры и спорта. – М., 1982. 15. ЦДАВОВ України, ф.1, оп.2, спр.927. 16. ЦДАВОВ України, ф.1, оп.2, спр.1092. 17. ЦДАВОВ України, ф.1, оп.2, спр.1340. 18. ЦДАВОВ України, ф.1, оп.2, спр.1904а. 19. ЦДАВОВ України, ф.1, оп.4, спр.15. 20. ЦДАВОВ України, ф.1, оп.7, спр.128. 21. ЦДАВОВ України, ф.166, оп.6, спр.699. 22. ЦДАВОВ України, ф.337, оп.1т4, спр.9543. 23. ЦДАВОВ України, ф.342, оп.2, спр.2644. 24. ЦДАГО України, ф.1, оп.20, спр.2905

Надійшла до редколегії 11.04.12